

Já, tužka

Leonard Read

Jsem tužka, obyčejná dřevěná tužka, jakou znají všichni lidé, děti i dospělí, kteří umějí číst a psát.[i] Psaní je jak mým povoláním, tak mým koníčkem; je mi zkrátka vším.

Možná se ptáte, proč jsem se rozhodla sepsat svůj rodokmen. Především proto, že můj příběh je zajímavý. A také proto, že představuji tajemství - jsem větším tajemstvím než je strom, západ slunce, nebo dokonce svítání. Lidé mě často bohužel považují za samozřejmou věc, jako bych snad byla podružnou nahodilostí bez jakékoliv historie. V jejich pohrdlivých očích jsem degradována na úroveň všední každodennosti. Jde o ukázkou hlubokého omylu, ve kterém nemůže lidstvo setrvávat dlouho, aniž by tím na sebe přivolalo pohromu. Neboť jak správně konstatoval moudrý G. K. Chesterton, "svět nikdy nezajde na nedostatek divů; pouze na nedostatek údivu".[ii]

Já, tužka, Vám možná na první pohled připadám jednoduchá, ale ve skutečnosti si zasluhuji Váš obdiv a úctu. Toto své tvrzení hodlám za chvíli doložit. Kdybyste mne dokázali pochopit - ne, to je pro smrtelníka asi příliš obtížné - kdybyste si dokázali uvědomit záračnost, kterou symbolizuji, mohli byste pomoci zachránit svobodu, kterou si lidstvo nechává tak nešťastně proklouznout mezi prsty. Mohu Vám dát zásadní lekci. Mohu Vám ji dát lépe než automobil, letadlo nebo myčka nádobí, neboť oproti nim vypadám na první pohled jednoduše.

Jednoduše? *Žádný jednotlivec by mne sám bez cizí pomoci nedokázal vyrobit.* To zní fantasticky, nebo snad ne? Zvlášť když si uvědomíte, že takových tužek, jako jsem já, se jenom ve Spojených státech vyrobí ročně asi jedna a půl miliardy.

Vezměte mne do ruky a prohlédněte si mne. Co vidíte? Nic moc, říkáte asi - trocha dřeva, lak, natištěný popisek, tuha, kousek plechu a v něm guma.

Nespočetní předkové

Stejně tak, jako vy nedokážete vyjmenovat všechny své předky, ani já nedovedu vyjmenovat ty své. Ale chtěla bych Vám jich vyjmenovat tolik, abyste si uvědomili bohatost a složitost mého rodinného původu.

Můj rodokmen začíná skutečným kmenem, a to kmenem cedru, které rostou v severní Kalifornii a ve státě Oregon. Zkuste si představit všechny ty pily, lana, povozy a další nespočetné vybavení, které je potřeba k porážení cedru, hrubému opracování kmene, jeho přepravě a naložení do připraveného vagónu stojícího na odstavné koleji. Představte si všechny ty dovedné lidi, kterých bylo potřeba k výrobě nezbytného vybavení: bylo nutné vytěžit rudu, vyrobit z ní ocel a tu vytvarovat do podoby pily, sekery či motoru; bylo nutné nechat vyrůst konopí a složitě je zpracovat do podoby dostatečně silného provazu. Nezapomeňte si ale představit také ubytovny, ve kterých bydleli lesní dělníci, a postele, ve kterých spali; představte si, co za tu dobu snědli a kolik práce dalo, než bylo zhotoveno toto jídlo. Tisíce bezejmenných lidí se podílely na každém šálku kávy, který měli dělníci v ruce.

Cedrové klády jsou dopraveny do dřevozpracovatelského závodu v San Leandru v Kalifornii. Dokážete si představit všechny lidi, kteří vyrábějí koleje, vagóny, lokomotivy a motory pro lokomotivy, kteří stavějí železnice a kteří navrhují a instalují komunikační systémy nezbytné k fungování železnice? Celé to množství lidí a věcí se také podílí na mém vzniku.

Podívejme se do zmíněného závodu v San Leandru. Cedrové klády jsou tam rozřezány na malé špalíky o délce tužky a tloušťce zhruba půl centimetru. Tyto špalíky jsou vysušeny v peci a poté obarveny - z téhož důvodu, proč si ženy pudrují obličej. Lidé jsou jednoduše raději, když jsem hezká, než když mám zsinálé tváře. Dřevěné špalíky jsou poté navoskovány a opět vysušeny v peci. Kolik dovednosti bylo asi vynaloženo na výrobu barviva a sušící pece, na dodávky tepla, světla a elektřiny, na výrobu motorů, pásů a dalšího vybavení ve dřevozpracovatelském závodě? Že by snad mezi mé předchůdce patřili také metaři v této továrně? Samozřejmě, že ano. A nezapomeňte připočíst také lidi ze stavby vodní elektrárny společnosti Pacific Gas & Electric Company, která nyní po svém dokončení dodává zpracovatelskému závodu elektřinu!

Nezapomeňte prosím ani na ty mé současné a vzdálené předky, kteří po celé zemi rozvezli 60 nákladních automobilů naložených cedrovými špalíky.

Když se takový špalík dostane do továrny na tužky (která mimochodem obsahuje stroje a stavby za 4 milióny dolarů, ušetřené mými spořivými rodiči), speciální stroj v něm vytvoří osm drážek. Poté jiný stroj vloží do každého druhého špalíku osm kusů tuhy, nanese lepidlo a přilepí navrch další, prázdný špalík. Výsledek byste možná s trochou nadsázky mohli popsat jako "dřevěný sendvič". Další stroj potom mě a mých sedm sourozenců z tohoto sendviče vyřízne.

Má tuha je sama o sobě velmi složitou věcí. Grafit na její výrobu se těží na Cejlonu v Indickém oceánu. Zkuste si představit všechny ty důlní dělníky a ty, kteří jim vyrábějí zboží. Zkuste si představit lidi, kteří se podílejí na výrobě papírových pytlů, v nichž se vytěžený grafit transportuje. Zkuste si představit ty, kteří vyrobili provazy na svázání těchto pytlů, ty, kteří pytle vykládají na loď a z lodi, a ty, kteří vyrobili loď samotnou. Na mém vzniku se dokonce podílel i strážce majáku a navigátor v přístavu.

Dovezený grafit se míchá s mississippským jílem, přičemž v průběhu zušlechtnění se využívá hydroxid amonný. Potom jsou přidána zvlhčovačla, jako například sulfonovaný lůj, který vznikne chemickou reakcí zvířecího tuku s kyselinou sírovou. Poté, co projde řadou strojů, směs nakonec získá podobu nekonečné tyče - podobné tomu, co vychází z drtiče na výrobu párků. Tento nekonečný "párek" se nakrájí na potřebnou velikost, vysuší a nakonec se peče při více než 1000 stupních Celsia. Pro zvýšení pevnosti a hladkosti se poté tuha napustí horkou směsí, která obsahuje mimo jiné svíčkový vosk z Mexika, parafín a hydrogenované přírodní tuky.

Mé cedrové tělo je natřeno šesti vrstvami laku. Jestlipak znáte všechny složky takového laku? Kdo z Vás by například řekl, že do výroby laku jsou zapojeni také pěstitelé ricinového oleje? Ano, jsou. Pouhé vytvoření nádherného odstínu žluté barvy, jakým jsem nabarvena, vyžaduje dovednosti více lidí, než si dokážete představit.

Podívejte se nyní na mé označení. Je to barevný povlak vytvořený zahřátím uhlové černě smíchané s pryskyřicí. Jakkak se asi získává pryskyřice a jak uhlová čern?

Moje plechová korunka je vyrobena z mosazi. Představte si lidi, kteří těží zinek a měď, a lidi, kteří dokáží z těchto přírodních materiálů vyrábět tenké lesklé mosazné plíšky. Černé kroužky na mé korunce, to je černý nikl. Co je to černý nikl a jakpak se asi nanáší na moji korunku? Úplný příběh toho, proč uprostřed mé korunky není žádný černý nikl, by vydal na několik stránek.

Nyní ale přichází vrcholná část mého životního příběhu. Tuto část označují lidé v obchodech často poněkud nepoeticky za "gumu". Pomáhá jim napravovat chyby, které se mnou někdy natropí. Za gumování je v "gumě" odpovědná speciální složka, která se vyrábí chemicky, reakcí řepkového oleje dovezeného z holandské Východní Indie s chloridem siričným. Málokdo ví, že samotná guma představuje pouze pojivo. Kromě toho obsahuje "guma" také četná vulkanizující a zrychlující činidla. Pemza pochází z Itálie a barvivo, které dává "gumě" její barvu je sulfid kadmia.

Nikdo neví

Chce snad někdo z Vás ještě odporovat mému předchozímu tvrzení, že žádný jednotlivec na této planetě by mě bez cizí pomoci nedokázal vyrobit?

Milióny lidí se ve skutečnosti podílely na mé výrobě a žádný z nich nevěděl o více než několika svých spolupracovnících. Mohli byste říci, že zacházím příliš daleko, když do své výroby zahrnuji i sběrače kávových zrn v brazilském vnitrozemí. Ale já si musím pevně stát na svém. Nikdo ze všech těch miliónů, nikdo, včetně ředitele firmy na výrobu tužek, se na mé výrobě nepodílel více než malým, malinkatým kousíčkem své specifické znalosti, svého know-how. Z hlediska know-how spočívá jediný rozdíl mezi dělníkem v grafitovém dolu na Cejlonu a oregonským dřevorubcem v *typu* know-how. Jak dělník, tak dřevorubec je k mému vyrobení potřebný, stejně tak jako chemik v továrně na tužky nebo dělník u ropných vrtů (parafín je totiž vedlejším produktem při zpracování ropy).

Dostáváme se tak k ohromujícímu faktu: *Nikdo* ze zúčastněných, tedy ani dělník u ropných vrtů, ani chemik v továrně na tužky, ani řidič vlaku nebo automobilu převážejícího cedrové dřevo, ba dokonce ani sám ředitel firmy na výrobu tužek neprovádí svůj díl práce proto, že by mě sám potřeboval. Většina z nich mne asi potřebuje méně než mě potřebují například děti na prvním stupni základní školy. Mezi lidmi, kteří se podíleli na mé výrobě, jsou možná i tací, kteří nikdy neviděli tužku a nevěděli by, jak ji používat. Měli ale jinou motivaci než vlastnit právě mne. Jde o to, že každý z miliónů lidí zúčastněných při mé výrobě ví, že může vyměnit své malinkaté know-how za statky, které potřebuje on sám. Mezi těmito statky mohu, ale nemusím být i já.

Žádný centrální organizátor

Je ale nutné upozornit na jeden ještě pozoruhodnější fakt: mou výrobu neřídil žádný geniální centrální organizátor, který by nařizoval provedení oněch bezpočetných akcí, vedoucích k mému zrodu. Nikoho takového není možné najít. Zato jsme zde schopni pozorovat při práci slavnou neviditelnou ruku trhu. Právě ona je tím tajemstvím, které jsem před chvílí zmiňovala.

Říká se, že "pouze Bůh" dokáže stvořit strom. Proč s tím souhlasíme? Není to proto, že si uvědomujeme, že sami bychom strom stvořit nedokázali? Samozřejmě. Dokážeme vůbec strom alespoň popsat? Ne, nebo jen velmi povrchně. Můžeme například říci, že určité

seskupení molekul se projevuje jako strom. Neexistuje ale lidská mysl, která by byla schopna alespoň registrovat - natož řídit - molekulární změny, ke kterým dochází v průběhu života stromu. Něco takového je zcela nemyslitelné.

Já, tužka, jsem složitým spojením zázraků: stromu, zinku, mědi, grafitu a tak dále. Ale k těmto zázrakům, které se objevují v přírodě, se přidal jeden ještě větší zázrak: konfigurace tvůrčí lidské energie - milióny dílčích znalostí seskupené přirozeně a spontánně podle lidských potřeb a požadavků, *bez jakéhokoliv centrálního organizování!* Jen Bůh dokáže stvořit strom, takže trvám na tom, že jen Bůh by mne dokázal stvořit. Člověk nedokáže řídit milióny těchto dílčích znalostí tak, abych vznikla, stejně tak jako nedokáže dát dohromady jednotlivé molekuly, aby vznikl strom.

Právě toto jsem měla na mysli, když jsem psala: "Kdybyste si dokázali uvědomit zázračnost, kterou symbolizují, mohli byste pomoci zachránit svobodu, kterou si lidstvo nechává tak nešťastně proklouznout mezi prsty." Protože když si uvědomíte, že tyto dílčí znalosti se přirozeně, automaticky uspořádají do tvůrčích a produktivních seskupení tak, jak to po nich vyžadují lidské potřeby a požadavky - bez jakéhokoliv vládního nebo jiného donucení - potom získáte naprosto zásadní složku svobody: *důvěru ve svobodné lidi*. Svoboda není možná bez této důvěry.

Jakmile vláda získá monopol na tvůrčí činnosti, jako je například doručování zásilek, většina jednotlivců začne věřit, že zásilky by nemohly být efektivně doručeny svobodně jednajícími lidmi. Důvod je nasnadě: každý jednotlivec si uvědomuje, že on sám neví, jak udělat všechny věci potřebné k doručování zásilek. Ví také, že žádný jiný jednotlivec by to nedokázal. Tyto předpoklady jsou správné. Nikdo nemá sám o sobě dostatečné znalosti a schopnosti k tomu, aby mohl provozovat celonárodní doručování zásilek - stejně tak, jako nikdo nemá dostatek znalostí a schopností k vyrobení tužky. Pokud někomu chybí důvěra ve svobodné lidi - což se snadno stane, pokud člověku chybí povědomí o miliónech malých kouscích znalostí, které se dohromady přirozeně a zázračně dokáží spojit a uspokojit danou potřebu - potom může dospět ke zdánlivě nevyhnutelnému, ale mylnému závěru, že dopisy není možné doručit jinak než skrze vládní organizaci.

Hojnost svědectví

Kdybych já, tužka, byla jediným svědectvím toho, co dokáží vykonat svobodní lidé, potom by celá věc byla snadná pro ty, kteří jen málo věří v lidskou svobodu. Ale svědectví jsou naštěstí hojná: jsou všude, stačí se jen podívat. Výroba automobilu, počítače, frézky, kombajnu nebo statisíců dalších věcí je ještě složitější než výroba tužky - a určitě je složitější než doručování zásilek. Co je vůbec na doručování tak těžkého, aby ho musel provozovat stát? Vždyť jde o oblast, ve které svobodní lidé leccos dokáží. Tam, kde jim stát nechal svobodu doručování, dokáží doručit lidský hlas po celém světě za méně než sekundu, jakoukoliv událost ve vizuální a pohyblivé podobě do lidských domovů téměř v okamžiku, kdy se tato událost odehrává, 150 cestujících z Seattlu do Baltimoru za méně než čtyři hodiny nebo palivo z Texasu do topeniště v New Yorku za neuvěřitelně nízké poplatky a bez jakýchkoliv vládních dotací. Dokáží také doručit dvě kila ropy přes půl světa, z Perského zálivu na východní pobřeží Spojených států, za nižší cenu než si vláda účtuje za doručení dopisu vážícího třicet gramů přes ulici.

Chci Vám dát následující ponaučení: *nechte všechnu tvůrčí energii v lidech, ať ukáže, co dovede*. Nebrzděte ji. Jediné, co můžete udělat, je vytvořit právní aparát, který usnadní její

pohyb. Nechte specifické tvůrčí dovednosti a znalosti lidí, aby se volně přelévaly z místa na místo. Věřte, že svobodní muži a ženy budou reagovat na neviditelnou ruku trhu. Já, tužka, ačkoliv jsem zdánlivě jednoduchá, Vám nabízím zázrak svého stvoření jako důkaz, že jde o víru praktickou, tak praktickou jako je slunce, strom, déšť nebo země.

[i] Mé oficiální jméno je "Mongol 482". Mé četné složky jsou sestaveny a zpracovány v továrně na tužky, která nese jméno Eberhard Faber Pencil Company.

[ii] Gilbert Keith Chesterton (1874-1936), anglický spisovatel. S Readem měli společné to, že možnosti využití duchovních a mravních hodnot člověka hledali v katolickém náboženství. Readův článek "Já, tužka" je inspirován slavnou sbírkou esejů, ve které Chesterton nabádal, aby si lidé více všímali "ohromných maličkostí rozestých po světě a prostých jak zahradní plot". Odtud pochází i Readův citát - viz Chesterton, G.K.: "Ohromné maličkosti", Vyšehrad, Praha 1976. Nové vydání: Zvon, Praha 1994. Přeložil Jan Čulík. [poznámka překladatele].

O autorovi:

Leonard Edward Read (1898-1983) je známý především jako zakladatel a dlouholetý ředitel Foundation for Economic Education (FEE), která se v průběhu let stala jedním z hlavních intelektuálních center boje za osobní svobodu a tržní řád. S touto nadací byla spojena všechna přední jména liberálního hnutí, včetně Misesa a Hayeka. Read pocházel z chudé farmářské rodiny ve státě Michigan. Na studia si musel nejprve sám vydělat, takže založil vlastní firmu se zemědělskými produkty. Ve věku 25 let byl prosperujícím a zámožným podnikatelem v Ann Arbor. Toto podnikání ale opustil, odstěhoval se do Kalifornie a příštích osmnáct let strávil jako manažer tamní obchodní komory. V této době začal veřejně kritizovat politiky, které omezují osobní svobodu a rozšiřují moc státu a jeho úředníků. V roce 1945 byl vybrán do vedení celonárodní konfederace průmyslových firem, National Industrial Conference Board (NICB), kde chtěl prosadit celonárodní vzdělávací program na podporu šíření myšlenek osobní svobody a tržního řádu. Představa NICB ale byla odlišná, protože ke každému politickému tématu chtěli předkládat obě strany pohledu na věc. Read však zastával názor, že ta "druhá strana" pohledu už natolik dominuje médiím a veřejnému mínění, že není žádoucí dávat jí další prostor. Po osmi měsících proto na svůj post rezignoval, spolu s šesti svými kolegy založil 7. března 1946 Foundation for Economic Education a až do své smrti byl jejím ředitelem.

Během svého života napsal 27 knih, často i dvě ročně. Nejvíce jej ale proslavil článek "Já, tužka" (I, Pencil), poprvé otištěný v časopise The Freeman v prosinci roku 1958. Díky kombinaci výborného nápadu a jednoduchého, ale propracovaného podání, se zařadil do zlatého fondu liberální literatury. Někoho možná překvapí náboženský podtext článku, který je ale charakteristickým rysem celého Readova díla. Read vždy zdůrazňoval etickou a náboženskou dimenzi lidské svobody. Sám byl silně věřící a fungování přírody a společnosti chápal jako důkaz Boží existence. K popularitě článku "Já, tužka" přispěli také Milton a Rose Friedmanovi, kteří jej využili k ilustraci síly tržní ekonomiky ve své slavné knize "Svoboda volby" a ve stejnojmenném televizním pořadu. Milton Friedman dodává: "Neznám žádný jiný text, který by tak stručně, přesvědčivě a efektivně ilustroval význam Smithovy neviditelné ruky trhu - tj. možnosti kooperovat bez donucení - a Hayekova důrazu na význam rozptýlených znalostí a úlohy cenového systému při přenosu informací, které přimějí jednotlivce dělat žádoucí věci, aniž by jim někdo musel říkat, co mají dělat."